

РОЗДІЛ III. ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ НАД ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНИМ ЗАВДАННЯМ З КУРСУ “ЕТИКА І ПСИХОЛОГІЯ СІМЕЙНИХ СТОСУНКІВ” (Н.Ф. Портницька, І.М. Тичина)

3.1. БАЗОВІ МЕТОДИКИ ДО КУРСУ “ЕТИКА І ПСИХОЛОГІЯ СІМЕЙНИХ СТОСУНКІВ”

Повна назва та автор	Вихідне джерело	Джерела з описом та прикладами застосування
Рольові очікування та домагання у шлюбі (РОД) А.М. Волкової	Волкова А.Н. Практикум по експериментальній і прикладній психології. – Л., 1990.	<i>Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии: Учеб. пособие/В. Д. Балин, В. К. Гайда, В. К. Гербачевский и др.; Под общей ред. А. А. Крылова, С. А. Маничева. — СПб.: Питер, 2002. — 486-4960 с.</i> Олифирович Н. И., Зинкевич-Куземкина Т. А., Велента Т. Ф. Психология семейных кризисов. — СПб.: Речь, 2006. — 184-194 с. Волкова А.Н., Трапезникова Т.М. Методические приемы диагностики супружеских затруднений // Вопросы психологии. – 1985. – №5.– С. 110-116. <i>Энциклопедия психологических тестов. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 416 с.</i>

Історія виникнення

Методика розроблена для індивідуального консультування подружжя (1979). Автор – А.М. Волкова – вказує, що умовою ефективної консультаційної роботи із сім'єю є детальне вивчення шлюбно-сімейної ситуації клієнта, побудова моделі сім'ї та шлюбу. Вивчення рольових установок як один із феноменів подружніх стосунків є частиною комплексного дослідження подружньої сумісності. Особистісна сумісність (психологічний рівень подружньої сумісності) розуміється як автоматичний розподіл психологічного навантаження, вироблення оптимальних способів спілкування, розуміння спонтанних проявів партнера та адекватне реагування на них.

Вихідним є положення про залежність характеру сімейних стосунків від ступеня узгодженості сімейних цінностей чоловіка і дружини. Сімейні цінності визначаються авторкою як аспекти сімейного життя, що відображають основні функції сучасної сім'ї: виховання дітей, організація побутового споживання, інтимні стосунки, емоційна підтримка, організація дозвілля, партнерські стосунки, естетичні цінності. Передбачається, що у благополучній сім'ї ієрархія сімейних цінностей має бути схожою у чоловіка і дружини.

Адекватність рольової поведінки залежить від узгодженості рольових очікувань (установки чоловіка і дружини на активне виконання партнером сімейних функцій) і домагань (особиста готовність кожного з партнерів виконувати сімейні ролі) подружньої пари.

Результати дослідження використовуються для встановлення міри особистісної сумісності, ієрархії сімейних цінностей та інформування подружжя про особливості характеру один одного (А.М. Волкова, Т.М. Трапезнікова, 1985).

Результати дослідження дозволяють побудувати

- шкалу сімейних цінностей (ШСЦ) як показник ієрархії сімейних установок і цінностей за

- критерієм їх значимості для обох членів подружжя.
- шкалу рольових очікувань і домагань (ШРОД) – показник, що дозволяє уточнити уявлення членів подружжя про бажаний розподіл ролей між чоловіком і дружиною при реалізації сімейних функцій.
  - Рольова адекватність подружжя (РАП) – показник узгодженості рольових установок чоловіка і дружини.

Сфера застосування

Методика запропонована для вивчення сімейних установок і цінностей і рольової структури подружньої пари при виконанні сімейних функцій. Є одним із методичних прийомів вивчення подружніх труднощів (А.М. Волкова, Т.М. Трапезнікова), зокрема на етапі адаптації до подружніх стосунків (Сафіна Н.Х.).

Особливої актуальності використання методики набуває у кризові періоди розвитку сімейних стосунків, змістом яких є рольове реструктурування подружньої пари (М.М. Обозов, А.М. Обозова).

Методика може бути використана як методичний прийом для діагностики та корекції подружніх установок у сімейному консультуванні.

Опис методики

Методика містить по 36 тверджень у кожному варіанті (чоловічому і жіночому) і складається з 7 шкал.

Подружжю пропонується самостійно ознайомитися із відповідними твердженнями і висловити своє ставлення до кожного з них, використовуючи наступні варіанти відповідей: «Повністю згодний», «В цілому це вірно», «Це не зовсім так», «Це невірно».

Інструкція: «Перед Вами ряд тверджень, які стосуються шлюбу, родини, відносин між чоловіком і дружиною. Уважно прочитайте твердження й оцініть ступінь своєї згоди або незгоди з ними. Вам пропонується 4 варіанти відповіді: «Повністю погоджуюсь», «В цілому це вірно», «Це не зовсім так», «Не погоджуюсь». Вибираючи варіант відповіді до кожного із тверджень, намагайтеся якомога точніше передати Вашу власну думку, а не те, що прийняте серед Ваших близьких і друзів. Свої відповіді реєструйте в спеціальному бланку».

Текст опитувальника

(Жіночий варіант)

1. Настрій і самопочуття людини залежать від задоволення її сексуальних потреб.
2. Щастя в шлюбі залежить від сексуальної гармонії чоловіка й жінки.
3. Сексуальні стосунки - головне у відносинах чоловіка і дружини.
4. Головне в шлюбі - щоб у чоловіка й дружини було багато спільних інтересів.
5. Чоловік - це друг, що поділяє мої інтереси, думки, захоплення.
6. Чоловік - це насамперед друг, з яким можна поговорити про свої справи.
7. Найбільша турбота чоловіка - забезпечити матеріальний статок і побутовий комфорт родини.
8. Чоловік повинен займатися домашнім господарством нарівні із дружиною.
9. Чоловік повинен уміти обслужити себе, а не чекати, що дружина візьме на себе всі турботи про нього.
10. Чоловік повинен займатися дітьми не менше, ніж дружина.
11. Я хотіла б, щоб мій чоловік любив дітей.
12. Чоловіка я оцінюю по тому, чи гарний він батько своїм дітям.
13. Мені подобаються енергійні, ділові чоловіки.
14. Я дуже ціную чоловіків, серйозно захоплених своєю справою.

15. Для мене дуже важливо, як оцінюють на роботі ділові й професійні якості мого чоловіка.
16. Чоловік повинен уміти створювати в родині теплу, довірливу атмосферу.
17. Для мене головне - щоб мій чоловік добре розумів мене й приймав такою, якою я є.
18. Чоловік - це насамперед друг, уважний і турботливий до моїх переживань, настрою, стану.
19. Мені подобається, коли мій чоловік красиво й модно одягається.
20. Мені подобаються гарні, високі чоловіки.
21. Чоловік повинен виглядати так, щоб на нього було приємно дивитися.
22. Найбільша турбота жінки - щоб усі члени сім'ї були доглянуті.
23. Я завжди знаю, що потрібно купити для моєї родини.
24. Я збираю корисні поради господарці: як готувати смачні страви, консервувати овочі, фрукти.
25. Головну роль у вихованні дитини завжди грає мати.
26. Я не боюся труднощів, пов'язаних з народженням і вихованням дитини.
27. Я люблю дітей і із задоволенням піклуюсь про них.
28. Я прагну знайти своє місце в житті.
29. Я хочу стати висококваліфікованим фахівцем своєї справи.
30. Я пишаюся, коли мені доручають важку й відповідальну роботу.
31. Близькі й друзі часто звертаються до мене за порадою, допомогою й підтримкою.
32. Оточуючі часто довіряють мені свої негаразди.
33. Я завжди щиро співчуваю, втішаю й опікую людей, які цього потребують.
34. Мій настрій у значній мірі залежить від того, як я виглядаю.
35. Я люблю гарний одяг, ношу прикраси, користуюся косметикою.
36. Для мене важливий мій зовнішній вигляд

Текст опитувальника

(Чоловічий варіант)

1. Настрій і самопочуття людини залежить від задоволення її сексуальних потреб.
2. Щастя в шлюбі залежить від сексуальної гармонії чоловіка й жінки.
3. Сексуальні стосунки - головне у стосунках чоловіка й дружини.
4. Головне в шлюбі - щоб у чоловіка й дружини було багато спільних інтересів.
5. Дружина - це друг, що поділяє мої інтереси, думки, захоплення.
6. Дружина - це насамперед друг, з яким можна поговорити про свої справи.
7. Найбільша турбота дружини - щоб всі члени родини були нагодовані й доглянуті.
8. Жінка багато втрачає у моїх очах, якщо вона погана господарка.
9. Жінка може пишатися собою, якщо вона гарна господарка.
10. Я хотів би, щоб моя дружина любила дітей і була їм гарною матір'ю.
11. Жінка, що страждає від материнства, неповноцінна жінка.
12. Для мене головне в жінці, щоб вона була гарною матір'ю моїм дітям.
13. Мені подобаються ділові й енергійні жінки.
14. Я дуже ціную жінок, всерйоз захоплених своєю справою.
15. Для мене дуже важливо, як оцінюють на роботі ділові й професійні якості моєї дружини.
16. Дружина повинна, насамперед, створювати й підтримувати теплу, довірчу атмосферу.
17. Для мене головне - щоб моя дружина добре розуміла мене й приймала мене таким, який я є.

18. Дружина - це насамперед друг, уважний і турботливий до моїх переживань, настрою, стану.
19. Мені подобається, коли моя дружина гарно й модно одягається.
20. Я дуже ціную жінок, які вміють красиво одягатися.
21. Жінка повинна виглядати так, щоб на неї звертали увагу.
22. Я завжди знаю, що треба купити для нашої квартири.
23. Я люблю займатися домашніми справами.
24. Я можу зробити ремонт квартири, полагодити побутову техніку.
25. Діти люблять грати із мною, охоче спілкуються, ідуть на руки.
26. Я дуже люблю дітей і вмію з ними займатися.
27. Я брав би активну участь у вихованні своєї дитини, навіть якби ми із дружиною вирішили розлучитися.
28. Я прагну домогтися свого місця в житті.
29. Я хочу стати справжнім фахівцем своєї справи.
30. Я пишаюся, коли мені доручають важку й відповідальну роботу.
31. Близькі й друзі часто звертаються до мене за порадою, допомогою й підтримкою.
32. Оточуючі часто довіряють мені свої лиха.
33. Я завжди щиро співчуваю, втішаю й опікую людей, які цього потребують.
34. Мій настрій багато в чому залежить від того, як я виглядаю.
35. Я намагаюся носити одяг, що мені личить.
36. Я уважно ставлюся до крою костюма, фасону сорочки, кольорів краватки.

Бланк для реєстрації відповідей

Дата	Освіта
П.І.Б.	Стаж подружнього життя
Стать	Кількість та вік дітей
Вік	

№	Повністю погоджуюся	В цілому це вірно	Це не зовсім так	Це невірно
1				
2				
3				
4				
5				
6				
7				
8				
9				
10				
11				
12				
13				
14				
15				
16				
17				
18				

19				
20				
21				
22				
23				
24				
25				
26				
27				
28				
29				
30				
31				
32				
33				
34				
35				
36				

Обробка й інтерпретація результатів

Після виконання досліджуваними завдання відповіді чоловіка й дружини заносяться в таблицю «Консультаційне дослідження сімейних цінностей» (табл. 1).

Таблиця 1

Консультаційне дослідження сімейних цінностей

Шкала сімейних цінностей	№ твердження	Бал	№ твердження	Бал	Загальний показник (у балах)
Інтимно-сексуальна	1				
	2				
	3				
	=				
Особистісна ідентифікація зі шлюбним партнером	4				
	5				
	6				
	=				
Господарсько-побутова	Очікування		Домагання		
	7		22		
	8		23		
	9		24		
	=		=		
Батьківсько-виховна	10		25		
	11		26		
	12		27		
	=		=		
Соціальна активність	13		28		
	14		29		
	15		30		
	=		=		
Емоційно-	16		31		

психотерапевтична	17		32		
	18		33		
	=		=		
Зовнішня привабливість	19		34		
	20		35		
	21		36		
	=		=		

Відповіді на запропоновані твердження свідчать про виразність у чоловіка й жінки семи основних сімейних цінностей. Відповідно, бали по кожній шкалі сімейних цінностей підсумовуються окремо. По перших двох шкалах ці результати є підсумковими й переносяться в останній стовпець таблиці. Підсумкові бали інших п'яти шкал обчислюються як напівсума балів за підшкалами «рольові очікування» (установка чоловіка й дружини на активне виконання партнером сімейних обов'язків) і «рольові домагання» (особиста готовність кожного з партнерів виконувати сімейні ролі). Відповіді оцінюються в такий спосіб:

- відповідь «Повністю погоджуюсь» - 3 бали;
- відповідь «В цілому це вірно» - 2 бали;
- відповідь «Це не зовсім так» - 1 бал;
- відповідь «Це невірно» - 0 балів.

Таким чином, мінімальний сумарний бал по шкалі становить 0 балів, максимальний підсумковий бал по шкалі - 9 балів. Шкала оцінок взаємин представлена трьома категоріями:

- низькі оцінки по шкалі - 0-3 бала;
- середні оцінки по шкалі - 4-6 бала;
- високі оцінки по шкалі - 7-9 балів.

Характеристика шкал сімейних цінностей

1. *Інтимно-сексуальна шкала* (твердження № 1-3) — шкала значимості сексуальних стосунків у шлюбі. Високі оцінки за шкалою означають, що шлюбні партнери вважають сексуальну гармонію важливою умовою подружнього щастя, ставлення до партнера істотно залежить від оцінки її (його) як сексуального партнера. Низькі оцінки по шкалі інтерпретуються як недооцінка сексуальних відносин у шлюбі.

2. *Шкала особистісної ідентифікації із партнером* (твердження № 4—6) — шкала, що відображає установку чоловіка (дружини) на особистісну ідентифікацію зі шлюбним партнером: очікування спільності інтересів, потреб, ціннісних орієнтації, способів проведення дозвілля. Низькі оцінки за шкалою припускають установку на особисту автономію.

3. *Господарсько-побутова шкала* вимірює установку чоловіка й жінки на реалізацію господарсько-побутової функції родини. Ця шкала, як і всі наступні, має дві підшкали: «рольові очікування» й «рольові домагання». Підшкала «рольові очікування» (твердження № 7-9) - оцінки розглядаються як ступінь очікування від партнера активного вирішення побутових питань. Чим вище оцінки за шкалою рольових очікувань, тим більше вимог пред'являє чоловік (дружина) до участі партнера в організації побуту, тим більше значення мають господарсько-побутові вміння й навички партнера. Підшкала «рольові домагання» (твердження № 22-24) відображає установки на власну активну участь у веденні домашнього господарства. Загальна оцінка по шкалі розглядається як оцінка чоловіком (дружиною) значимості побутової організації родини.

4. *Батьківсько-виховна шкала* дозволяє оцінювати ставлення чоловіка й дружини до своїх батьківських обов'язків. Підшкала рольових очікувань (твердження № 10-12) показує виразність установки шлюбних партнерів на активну батьківську позицію партнера. Підшкала рольових домагань (твердження № 25-27) свідчить про орієнтацію чоловіка (дружини) на власні обов'язки у вихованні дітей. Загальна оцінка шкали розглядається як показник значимості для подружжя

батьківських функцій. Чим вищою є оцінка за шкалою, тим більше значення надає чоловік (дружина) ролі батька (матері), тим в більшій мірі він (вона) вважає батьківство основною цінністю життя родини.

5. *Шкала соціальної активності* відбиває установку на значимість зовнішньої соціальної активності (професійної, суспільної) для стабільності шлюбно-сімейних стосунків. Підшкала «рольові очікування» (твердження № 13-15) вимірює ступінь орієнтації чоловіка (дружини) на те, що шлюбний партнер повинен мати серйозні професійні інтереси, грати активну суспільну роль. Підшкала «рольові домагання» (твердження № 28-30) ілюструє виразність власних професійних потреб шлюбних партнерів. Загальна оцінка шкали показує значимість позасімейних інтересів для чоловіка (дружини), що є основними цінностями в процесі міжособистісної взаємодії чоловіка й жінки.

6. *Емоційно-психотерапевтична шкала* виражає установку на значимість емоційно-психотерапевтичної функції шлюбу. Підшкала «рольові очікування» (твердження № 16-17) вимірює ступінь орієнтації чоловіка (дружини) на те, що шлюбний партнер візьме на себе роль емоційного лідера в родині в питаннях корекції психологічного клімату в родині, надання моральної й емоційної підтримки, створення «психотерапевтичної атмосфери». Підшкала «рольові домагання» (твердження № 31-33) відбиває прагнення досліджуваного бути сімейним «психотерапевтом». Загальна оцінка шкали розглядається як показник значимості для партнерів взаємної моральної й емоційної підтримки членів родини, орієнтації на шлюб як середовище, що сприяє психологічній розрядці й стабілізації.

7. *Шкала зовнішньої привабливості* оцінює ступінь значимості зовнішнього вигляду для чоловіка (дружини), його відповідність стандартам сучасної моди. Підшкала «рольові очікування» (твердження № 19-21) свідчить про виразність бажання мати зовні привабливого партнера. Підшкала «рольові домагання» (твердження № 34-36) ілюструє установку на власну привабливість, прагнення модно й красиво одягатися. Загальна оцінка - показники орієнтації подружжя на сучасні зразки зовнішнього вигляду.

Аналіз результатів проводиться у три етапи:

1. *Аналіз індивідуальних показників шкали сімейних цінностей, рольових очікувань і домагань чоловіка (дружини).* Проводиться на підставі підрахунку балів за таблицею «Консультаційне дослідження сімейних цінностей». Отримані результати характеризують:

- уявлення чоловіка (дружини) про ієрархію сімейних цінностей: чим вище бали за шкалою сімейних цінностей, тим більш значимою для подружжя є ця сфера життєдіяльності родини;
- орієнтацію дружини (чоловіка) на активну рольову поведінку шлюбного партнера (рольові очікування) і на власну активну роль у процесі реалізації сімейних функцій (рольові домагання).

2. *Порівняльний аналіз уявлень про сімейні цінності й рольових установок чоловіка й дружини.* Ступінь узгодженості сімейних цінностей чоловіка й дружини оцінюється як різниця шкал сімейних цінностей чоловіка (ШСЦч) і дружини (ШСЦд) (табл. 2.)

Таблиця 2

Узгодженість сімейних цінностей чоловіка і дружини

Сімейні цінності	Інтимно-сексуальна	Особистісна ідентифікація	Господарсько-побутова	Батьківсько-виховна	Соціальна активність	Емоційно-психотерапевтична	Зовнішня привабливість
ШСЦч							
ШСЦд							

УСЦ*							

*УСЦ - погодженість сімейних цінностей чоловіка й жінки.

Чим менше різниця, тим більш узгодженими є уявлення чоловіка і дружини про найбільш значимі сфери життєдіяльності родини. Різниця до 3 балів дозволяє припустити відсутність проблемних взаємин, у той час як розбіжність більше 3 балів свідчить про досить високий ступінь конфліктності відносин у парі.

3. *Визначення ступеня рольової адекватності подружньої пари у п'ятьох сферах міжособистісної взаємодії в родині (3—7 шкали сімейних цінностей).* Аналізуючи специфіку уявлень подружньої пари про значимість сімейних цінностей, необхідно *пам'ятати*, що установки чоловіка й дружини щодо найважливіших сфер життєдіяльності родини можуть мати ідеальний характер, але не відповідати реальній рольовій поведінці партнера. Адекватність рольової поведінки залежить від відповідності рольових очікувань рольовим домаганням партнера. Рольова адекватність чоловіка оцінюється на основі підрахунку різниці оцінок рольових домагань дружини й рольових очікувань чоловіка; відповідно, рольова адекватність дружини буде дорівнювати різниці балів, що характеризують рольові домагання чоловіка й рольових очікувань дружини (табл. 3). Чим менше різниця, тим більшою є рольова адекватність подружжя, тобто орієнтація дружини (чоловіка) на виконання певної функції відповідає установкам партнера на активну роль шлюбного партнера в родині.

Таблиця 3

Рольова адекватність подружньої пари*

Сімейні цінності	Рольові установки		Рач	Рольові установки		Рад
	Дд	Оч	Дд- Оч	Дч	Од	Дч -Од
Господарсько-побутова						
Батьківсько-виховна						
Соціальна активність						
Емоційно-психотерапевтична						
Зовнішня привабливість						
			РАч =			РАд =

*Примітка. Рач - рольова адекватність чоловіка, Рад - рольова адекватність дружини. Дч і Дд - оцінки рольових домагань чоловіка й дружини відповідно; Оч й Од - оцінки рольових очікувань чоловіка й дружини.

При визначення показників **РАч** за основними шкалами *позитивні значення* різниці **Дд - Оч** є свідченням того, що домагання дружини на виконання сімейних функцій є вищими, ніж відповідні очікування чоловіка, *негативні значення* – свідчення того, що чоловік очікує від дружини більшої активності, тобто «перекладає» на неї ініціативу і відповідальність за відповідну сферу сімейного життя. Аналогічно визначається відповідність рольових очікувань дружини домаганням чоловіка.

Аналізуючи ступінь узгодженості сімейних цінностей подружжя, необхідно акцентувати увагу на тих сімейних цінностях, які характеризуються найменшим збігом (що відображається у високих показниках РАч, РАд), тому що їхня неузгодженість є однією із причин рольової невідповідності в подружній парі й, відповідно конфліктогенним фактором, що дестабілізує міжособистісні відносини в родині.

Одночасно слід вказати на сфери сімейних стосунків, однаково значимі для обох членів подружжя (що відображається у низьких показниках РАч, РАд), які можуть стати «ґрунтом» для

усунення конфліктності рольової поведінки та налагодження подружніх стосунків у процесі консультативної роботи.

У висновку вказується:

1. Ступінь узгодженості уявлень подружжя про сімейні цінності та основні сфери, у яких ця узгодженість є найвищою.
2. Сфери сімейного життя, у яких спостерігається розузгодженість рольових очікувань і домагань шлюбних партнерів.
3. Конфліктогенні сфери та фактори подружнього спілкування, особливості ідеальних уявлень подружжя про сімейні цінності та їх відповідність установкам на їх реалізацію.

Діагностичні можливості та обмеження

Методика РОД дає можливість

- вивчення та уточнення уявлень подружжя про значимість у сімейних стосунках зовнішньої привабливості, особистісної ідентифікації, сексуальних стосунків, господарсько-побутових, батьківських обов'язків, моральної та емоційної підтримки, професійних інтересів, кожного з подружжя (ШСЦ);
- уточнення уявлень подружжя про бажаний розподіл ролей між чоловіком і дружиною, встановлення рольової структури подружньої пари (хто і в якій мірі бере ініціативу і відповідальність) (ШРОП, РАП); визначення соціально-психологічної сумісності подружжя на основі дослідження сімейних установок та факторів, що зумовлюють розбіжності у взаємостосунках;
- вивчення моделей подружньої взаємодії: позитивних і негативних рис партнерів, здатності до співчуття та співпереживання;
- формування усвідомлення, що у процесі консультування чоловік і дружина мають зосередитися на теперішньому та майбутньому стосунках.

Певні труднощі та обмеження РОД:

- методика є індивідуально орієнтованою, що вимагає відокремленого залучення чоловіка і дружини до процедури дослідження;
- застосування методики є доцільним для вивчення шлюбної пари, а не сім'ї в цілому та передбачає участь обох партнерів;
- ефективність застосування методики значною мірою залежить від рівня відвертості досліджуваних та уникнення ними соціально бажаних відповідей;
- застосування РОД потребує високого рівня кваліфікації дослідника, дотримання ним етичних правил консультування, уміння створювати атмосферу довірливих, доброзичливих стосунків з клієнтом, виключення суб'єктивних оціночних суджень з проблем клієнта з метою виховного тиску.

3.2. ПРИКЛАД ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО ЗАВДАННЯ З КУРСУ «ЕТИКА І ПСИХОЛОГІЯ СІМЕЙНИХ СТОСУНКІВ»

Клієнтський запит

У сімейну консультацію звернулася жінка зі скаргами на те, що в неї із чоловіком без видимих на те причин відбуваються постійні сварки й скандали. У шлюбі вони 6 років. Одружилися, ще будучи студентами (зараз йому 30, їй — 25,5 років). Позналилися в літньому таборі. Зараз обоє працюють. Він — інженером у виробничім об'єднанні, вона півроку назад вийшла з відпустки по догляду за дитиною й улаштувалася в проектному відділі того ж об'єднання. Живуть у новій двокімнатній квартирі, виховують трирічного сина.

З бесіди стало відомо, що сварки майже завжди виникають «на порожньому місці»: якісь побутові дріб'язки, яких у будь-якій родині буває досить, стають причиною чергового розгляду. Коли предмет непорозуміння вичерпаний, залишається обопільне роздратування, яке жевріє доти, поки знову який-небудь дріб'язок не виведе когось із себе.

«Справа доходить до того, - розповідала жінка, - що починаєш ненавидіти свого чоловіка й почуваєш, що в цьому ми взаємні. Особливо важко буває, коли всі вдома (у вихідні, у відпустці) і змушені вирішувати спільні справи. На роботі — швидко відходиш. Часом летиш додому, як на крилах, хочеться порадувати чоловіка, а там якийсь дріб'язок виведе його із себе, і все спочатку.

Часом у родині бувають «перемир'я»: обом набридають нескінченні скандали й тоді знову — оспівчення в коханні, хвилини веселощів, якісь спільні домашні справи. Але це триває недовго. То чергові неприємності в чоловіка на роботі, то ще щось, і знову дає про себе знати хронічна несумісність, що доводить до думки, що так далі жити просто неможливо.

Обов'язкова програма при виконанні завдання

1. *Визначте можливі причини конфліктних стосунків у сім'ї. У ході роботи використайте методичку «Рольові очікування та домагання у шлюбі» А.М.Волкової.*
2. *Підготуйте діагностичний звіт у формі протоколів і психологічних висновків за результатами дослідження.*
3. *Продемонструйте бесіду, в ході якої Ви представляєте клієнці результати дослідження та окреслюєте основні напрями подолання конфліктної ситуації.*

ХІД РОБОТИ НАД ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНИМ ЗАВДАННЯМ

I. ЕТАП ПЕРВИННОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

1.1. Категоріально - термінологічне до визначення проблеми, з якою звернулися до психолога

Сімейний консультант. Якщо я правильно зрозумів Вас турбують негаразди і непорозуміння у стосунках з чоловіком.?

Клієнтка. Це не просто непорозуміння, а постійні сварки і скандали. Мене не влаштовує таке сімейне життя. Всередині мене - величезне роздратування!

Сімейний консультант. Давно Ви перебуваєте у шлюбі?

Клієнтка. Майже 6 років. Спочатку це було просто ідеальне життя. Ми багато подорожували, зустрічалися з друзями. Кожен день приносив нові враження. Все було цікаво і ми були цікаві.

Сімейний консультант. Зараз все не так?

Клієнтка. Зараз суцільні проблеми. Народження сина – це ще те випробування?! Але ж я не можу все життя тільки доглядати дитину і займатися господарством. Декретна відпустка скінчилася, я вийшла на роботу і нічого не встигаю. Хронічно. А він навіть не намагається допомогти, поспівчувати. Тільки від мене потребує співчуття і підтримки, бо в нього проблеми

на роботі. Між нами суцільне непорозуміння, вся оселя заповнена взаємним роздратуванням, невдоволенням.

Сімейний консультант. Я відчуваю, що Ви хвилюєтеся і Вам важко про це говорити, але спробуйте якомога детальніше описати останню ситуацію непорозуміння, яка виникла між Вами.

Клієнтка. Після роботи я як завжди забрала сина з садочка і двома маршрутками з пересадками добралася додому. Зайти в магазин, щоб купити хліба в мене вже не було сил. Вдома нашвидкуруч готую вечерю, прибираю, розмовляю з малим Антоном, придумую йому забавки, щоб він не ліз під ноги і не заважав. Малий вимагає уваги, хоче, щоб я з ним бавилася і не дає приготувати їсти для Антона великого, який ось-ось має прийти з роботи. Телефоную йому, прошу щоб зайшов в магазин купити хліба, він каже, що зайнятий, говорити не може. Приходить пізно, невдоволений, пробує грати з сином, в результаті малий Антон плаче. Антон великий сердиться і на малого і на самого себе. За вечерю я починаю розказувати, що в мене було на роботі. Антон слухає не уважно і каже, що то несерйозно і краще б я думала про те, чи є в домі хліб... Я починаю кричати. Наговорила багато образливих слів. Він не залишився в боргу. Ми добре один одного знаємо, і знаємо, що казати, щоб зробити якомога боляче.

Сімейний консультант. Що Ви відчували, коли почали за вечерю розказувати про свою роботу?

Клієнтка. Спочатку гордість за себе як фахівця, потім величезну образу на чоловіка і його неухважність, врешті решт невдоволення і роздратування на себе через власну нестриманість... Не потрібно одразу кричати... Це нічого не дає, лише принижує мене, але я не розумію, чому Антон так себе поводить.

Сімейний консультант. Як би Вам хотілося, щоб було?

Клієнтка. Щоб ми все робили дружно, допомагали одне одному. В ідеалі, щоб господарські справи ділили порівну, щоб чоловік більше часу проводив з сином і з повагою ставився до мого бажання працювати і розвиватися професійно.

Сімейний консультант. Що Ви можете для цього зробити?

Клієнтка. Не знаю, треба самій зрозуміти, чому так відбувається, чому я розучилася з ним говорити. Треба спробувати зрозуміти свого чоловіка, поговорити з ним відверто і домовитися про взаємодопомогу, якщо можна так сказати.

Базові категорії, необхідні для подальшої роботи з проблемою: сімейний конфлікт, рольові очікування, уявлення шлюбних партнерів про бажаний розподіл ролей між чоловіком і дружиною, сімейні цінності.

Опис проблеми, формулювання припущень

Психолог зіштовхнувся з проблемою неузгодженості домагань й очікувань: дружина орієнтується на реалізацію власних професійних інтересів, очікуючи від чоловіка допомоги у господарських справах, у той час як чоловік зберігає традиційні уявлення про ролі жінки та чоловіка в сімейній взаємодії.

1.2. Формування реалістичних очікувань у людини, яка звернулася за допомогою, та визначення напрямків практичної роботи психолога

Опис меж компетенції

Сімейний консультант. Чим я можу Вам допомогти?

Клієнтка. Я хочу, щоб Ви допомогли мені розібратися, чому ми з чоловіком не розуміємо один одного. Чому ми жодної елементарної домашньої справи не можемо зробити разом. За що б не взялися, обов'язково посваримося. Ми не можемо спокійно розмовляти. Живемо наче на різних планетах.

Сімейний консультант. Як сімейний консультант я можу спробувати допомогти Вам, але оскільки це проблема стосунків, то щоб дослідити ці стосунки потрібно також працювати і з Вашим чоловіком. Чи погодиться він на таку роботу?

Клієнтка. Звичайно, ситуація, що склалася не влаштовує нас обох.

Сімейний консультант. В такому разі, оскільки Ви зачепили тему сімейних обов'язків, я пропоную розпочати з вивчення Ваших уявлень про бажаний розподіл ролей між чоловіком і дружиною та подивитися, наскільки збігаються Ваші домагання і очікування один до одного. Можливо, поведінка Вашого чоловіка здається Вам незрозумілою, тому що в нього відмінні від Ваших уявлення про те, яким має бути чоловік і батько в родині.

Клієнтка. Коли ми намагалися поговорити про це, одразу починали сваритися, можливо разом з Вами ми зможемо обговорити це питання.

Визначення напрямків практичної роботи

Напрямок практичної роботи	Обґрунтування
Психодіагностична	Визначення причин, які зумовлюють конфлікти у спілкуванні подружжя. Повідомлення результатів діагностичної роботи
Консультаційна	На основі отриманої в ході психодіагностичної роботи допомогти клієнтці знайти власне рішення розв'язання проблеми

Перелік очікуваних результатів

1. Підтвердити або спростувати припущення про те, що конфлікти подружжя зумовлені неузгодженістю рольових домагань й очікувань чоловіка та дружини;
2. У ході консультаційної бесіди за результатами діагностики допомогти дружині знайти власне рішення розв'язання проблеми

II ПЛАНОВО-ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП

2.1. Аналіз власного досвіду виконання подібних завдань при вивченні навчальних дисциплін та проходженні практик

Дисципліна	Модуль	Тема	Зміст питань
Загальна психологія	Особистість в діяльності і спілкуванні	Сутність спілкування, розвиток спілкування в онтогенезі	Спілкування як специфічно людський вид діяльності. Ціннісно-орієнтаційна єдність групи
Психодіагностика	Загальні основи психодіагностики	Психодіагностичний процес	Проведення психодіагностичного дослідження
Соціальна психологія	Теоретичні та прикладні аспекти соціально-психологічного пізнання. Спілкування у системі між-особистісних стосунків та соціальних відносин.	Проблема спілкування у соціальній психології	Потреба у спілкуванні як специфічно людська потреба
Основи психологічного консультування	Зміст та організація психологічної допомоги	Консультаційний процес: підготовка та проведення	Підготовчий етап консультативно-терапевтичної роботи. Психодіагностичний етап

2.2. Підбір та аналіз літератури та формування припущень про причини виникнення проблеми

Джерело (бібліографічні дані)	Основні ідеї, тези, що стосуються проблеми
<i>Навчально-методична та довідкова література</i>	
Карабанова О.А. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования: Учеб. Пособие – М.: Гардарики, 2005. – 320 с.	Розкрито проблему рольової структури сім'ї (зв'язок з цінностями, відносинами влади, види сімейних ролей), особливості порушення спілкування (види, типи взаємодії в сім'ї) та конфлікти (класифікація, причини). Однією з основних причин конфліктів є порушення рольової структури сім'ї.
Психология семейных отношений с основами семейного консультирования: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е. И. Артамонова, Е. В. Екжанова, Е. В. Зырянова и др.; Под ред. Е. Г. Силяевой. - М.: Издательский центр «Академия», 2002. -192 с.	Проаналізовано особливості подружніх конфліктів. Описано види конфліктів в залежності від типу незадоволених потреб подружжя. Визначено типи конфліктів, які стають причиною розлучень
Семиченко В.А., Заслуженюк В.С. Психология та педагогіка сімейного спілкування: Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти. – К.: Веселка, 1998. – 214 с.	Описано типологію сімейних конфліктів, моделі поведінки подружжя у ситуації конфлікту з позицій транзактного аналізу. Вправи на оптимізацію сімейних стосунків та запобігання конфліктам.
<i>Фахова періодична література</i>	
Волкова А.Н., Трапезникова Т.М. Методические приемы диагностики супружеских отношений // Вопросы психологии – 1984. - № 2. – С.110-116.	Описано програму комплексного дослідження подружніх стосунків із врахуванням соціально-економічних умов, дошлюбних стосунків, стадії життя подружжя, впливу рівня благополуччя та окремих феноменів життя подружжя (РОД). Визначено умови застосування методики РОД.
<i>Вузькоспеціалізована література</i>	
А.Г.Шмелев. Острые углы семейного круга (Психология обыденной жизни). – М.: Знание, 1986. – 96 с.	Сімейні сварки визначаються як конфлікт само оцінок. Описуються типові прийоми маніпулювання та прийоми дитячо-батьківських та подружніх профілактики конфліктів.
Олифирович Н. И., Зинкевич-Куземкина Т. А., Велента Т. Ф. Психология семейных кризисов. — СПб.: Речь, 2006. — 360 с.	Розкрито зміст нормативних сімейних криз оволодіння подружжям батьківських ролей при появі нового члена родини та включення дітей у зовнішні соціальні структури. Представлено опис методики РОД (А.М. Волкова) та умови її застосування.
Сафина Н.Х. Особенности супружеских отношений на различных этапах становления молодой семьи: Автореф. Дис. Канд.психол. наук. – Казань, 2004. – 146 с.	Аналізуються феномен задоволеності шлюбом, розвиток подружніх стосунків на етпі молодого сім'ї. Представлено результати дослідження особливостей подружніх стосунків на різних етапах молодого сім'ї на соціально-психологічному,

Джерело (бібліографічні дані)	Основні ідеї, тези, що стосуються проблеми
	фізіологічному, особистісному рівнях.
Эйдемиллер Э.Г., Добряков И.В., Никольская И.М. Семейный диагноз и семейная психотерапия. Учебное пособие для врачей и психологов. – СПб.: Речь, 2003. – 336 с.	Аналізуються особливості сім'ї, що знаходиться у складній життєвій ситуації: перехід від стадії догляду за дитиною до відновлення професійної діяльності жінкою. Модель сімейної кризи Д.Хілла (стресори, сімейні ресурси, суб'єктивна інтерпретація результатів). Причини та особливості перебігу латентних конфліктів.

2.3. Консультація з фахівцем

Потреби в консультації спеціалістів з окремих психологічних та дотичних до психології галузей немає.

2.4. Складання розгорнутого плану виконання завдання, підбір методів та аналіз ресурсів

Етап роботи	Методи та процедура	Необхідні ресурси
Планування дослідження	Підготовка бланків опитувальника Призначення часу дослідження	Література з описом процедур планування дослідження
Проведення психодіагностичного дослідження уявлень шлюбних партнерів про бажаний розподіл ролей між чоловіком і дружиною	Опитувальник «Рольові очікування й домагання в шлюбі» (РОД) (Волкова А. М.).	Текст опитувальника (жіночий та чоловічий варіанти), бланки для реєстрації відповідей
Аналіз результатів дослідження	Аналіз індивідуальних показників шкали сімейних цінностей, рольових очікувань і домагань чоловіка (дружини). Порівняльний аналіз уявлень про сімейні цінності й рольових установок чоловіка й дружини. Визначення ступеня рольової адекватності подружньої пари у п'ятих сферах міжособистісної взаємодії в родині.	Знайомство з процедурою аналізу результатів Обчислення необхідних показників Узагальнення результатів і формулювання психологічного висновку
Консультативна бесіда з клієнткою	Консультативна бесіда	Орієнтовний план консультативної бесіди

2.5. Передбачення проблемних моментів

Проблемні моменти	Причини виникнення	Шляхи уникнення
Проблема стосунків передбачає опитування обох партнерів. В цій ситуації можлива відмова чоловіка брати участь у психологічному дослідженні.	Внутрішні: заперечення проблеми, механізми психологічного захисту. Зовнішні: трудова зайнятість,	Формування внутрішнього переконання клієнтки у необхідності спільної роботи з чоловіком

	відсутність часових ресурсів прийти на зустріч.	
Відсутність однозначного алгоритму проведення консультативної бесіди за результатами дослідження	Варіативність змістових і емоційних реакції клієнтки стосовно почутої інформації	Дотримання основних етичних принципів консультування: «не нашкодь», «обережність», «чесність і відкритість», «професіоналізм і конфіденційність». Використання технік активного слухання.

2.6. Підготовка матеріалів, необхідних для виконання завдання

Матеріали, необхідні для проведення психодіагностичного дослідження

1. Текст опитувальника «Рольові очікування й домагання в шлюбі» (РОД) чоловічий та жіночий варіанти.
2. Бланк для фіксації даних (Таблиця 1)

Таблиця 1.

Бланк дослідження РОД у шлюбі

а				
			Освіта	
подружнього життя			Кількість та вік дітей	
№	Повністю погоджуюся	В цілому це вірно	Це не зовсім так	Це невірно
1				
2				
3				
4				

3. Бланк для аналізу отриманих даних (Таблиця 2)

Таблиця 2.

Консультаційне дослідження сімейних цінностей

Шкала цінностей	сімейних	№ твердження	Бал	№ твердження	Бал	Загальний показник (у балах)
Інтимно-сексуальна		1				
		2				
		3				
		7=				
Особистісна ідентифікація зі шлюбним партнером		4				
		5				
		6				
		9=				
Господарсько-побутова		Очікування		Домагання		
		7		22		
		8		23		

	9		24		
	7=		?=		
Батьківсько-виховна	10		25		
	11		26		
	12		27		
	7=		?=		
Соціальна активність	13		28		
	14		29		
	15		30		
	7=		7=		
Емоційно - психотерапевтична	16		31		
	17		32		
	18		33		
	?=		?=		
Зовнішня привабливість	19		34		
	20		35		
	21		36		
	7=		9=		

4. Таблиця для оцінки ступеня погодженості сімейних цінностей чоловіка й жінки (таблиці 3.)

Таблиця 3

Погодженість сімейних цінностей чоловіка й жінки

Сімейні цінності	Інтимно-сексуальна	Особистісна ідентифікація	Господарсько-побутова	Батьківсько-виховна	Соціальна активність	Емоційно-психотерапевтична	Зовнішня привабливість
ШСЦч							
ШСЦд							
ССЦ							

5. Таблиця для оцінки рольової адекватності подружньої пари (таблиці 4.)

Таблиця 4

Рольова адекватність подружньої пари

Сімейні цінності	Рольові установки		Рач	Рольові установки		Рад
	Дд	Оч	Дд-Оч	Дч	Од	Дч-Од
Господарсько-побутова						
Батьківсько-виховна						
Соціальна активність						
Емоційно-психотерапевтична						
Зовнішня привабливість						
			Рач=			Рад=

Примітка: Рач - рольова адекватність чоловіка

Рад - рольова адекватність дружини
Дч і Дд - оцінки рольових домагань чоловіка й дружини відповідно
Оч й Од - оцінки рольових очікувань чоловіка й дружини

III ЕТАП ПРАКТИЧНОЇ РОБОТИ

3.1. Збір емпіричних даних

Моделювання результатів вивчення уявлень шлюбних партнерів про бажаний розподіл ролей між чоловіком і дружиною (Таблиця 5., Таблиця 6, Таблиця 7.)

Таблиця 2.

Результати дослідження РОД (дружина)

Консультаційне дослідження сімейних цінностей						
Шкала цінностей	сімейних	№ твердження	Бал	№ твердження	Бал	Загальний показник (у балах)
Інтимно-сексуальна		1	1			
		2	1			
		3	1			
		=3				3
Особистісна ідентифікація зі шлюбним партнером		4	3			
		5	3			
		6	3			
		=9				9
Господарсько-побутова		Очікування		Домагання		
		7	3	22	3	
		8	2	23	1	
		9	3	24	2	
		=8		=6		7
Батьківсько-виховна		10	3	25	2	
		11	2	26	3	
		12	2	27	3	
		=7		=8		7,5
Соціальна активність		13	2	28	3	
		14	3	29	2	
		15	3	30	3	
		=8		=8		8
Емоційно - психотерапевтична		16	3	31	2	
		17	2	32	1	
		18	3	33	1	
		=8		=4		6
Зовнішня привабливість		19	3	34	2	
		20	2	35	2	
		21	2	36	3	
		=7		=7		7

Аналогічно заповнюється бланк результатів дослідження чоловіка

Таблиця 5

Погодженість сімейних цінностей чоловіка й жінки

Сімейні цінності	Інтимно-сексуальна	Особистісна ідентифікація	Господарсько-побутова	Батьківсько-виховна	Соціальна активність	Емоційно-психотерапевтична	Зовнішня привабливість
ШСЦч	4	9	5	6,5	5	6,5	6
ШСЦд	3	9	7	7,5	8	6	7
ссц	1	0	2	1	3	0,5	1

Таблиця 6

Рольова адекватність подружньої пари

Сімейні цінності	Рольові Дд	установки Оч	Рач Дд -Оч	Рольові Дч	установки Од	Рад Дч — Од
Батьківсько-виховна	8	8	0	3	7	4
Господарсько-побутова	6	7	1	5	8	3
Соціальна активність	8	3	5	7	8	1
Емоційно-психотерапевтична	4	9	5	4	8	4
Зовнішня привабливість	7	7	0	5	7	2
			Рач = 11			Рад =14

3.2. Аналіз та інтерпретація отриманих даних

Члени подружжя, що звернулися за психологічною допомогою, заповнили опитувальник «Рольові очікування й домагання в шлюбі». Числові показники отриманих в ході дослідження даних представлені у Таблицях 5,6.

На основі аналізу шкали сімейних цінностей чоловіка й дружини можна зробити висновок, що для даної подружньої пари характерна певна погодженість уявлень про сімейні цінності. Існуючі відмінності в установках чоловіка й жінки на найважливіші сфери життєдіяльності родини не перевищують припустимої норми. Чоловік і жінка обопільно вважають найбільш значимою в сімейному житті єдність інтересів, спільність потреб і уявлень, життєвих цілей чоловіка й дружини. Можна припустити, що подружжя орієнтується на так званий «подружній» тип сімейної організації, в основі якого лежить ціннісно-орієнтаційна єдність шлюбних партнерів.

На думку чоловіка й жінки, у сімейному житті також важливі батьківські обов'язки; уважні, турботливі й теплі взаємини; привабливий і модний зовнішній вигляд (власний й шлюбного партнера); прагнення реалізувати професійні інтереси; готовність вирішувати побутові проблеми родини. З погляду досліджуваних, сфера інтимно-сексуальних відносин менш значима в сімейному житті.

Ступінь рольової адекватності чоловіка в різних сферах життєдіяльності родини не однакова. Відповідність рольових очікувань чоловіка рольовим домаганням дружини спостерігається в професійній і батьківській сферах, в уявленні про значимість зовнішньої

привабливості. Таким чином, готовність дружини (Дд) виконувати материнські обов'язки, господарювати, стежити за своїм зовнішнім виглядом відповідає установці чоловіка (Оч) мати привабливу, модно одягнену дружину, що виконує обов'язки матері й господарки. Найменша рольова адекватність чоловіка спостерігається в установках на професійні інтереси й створення «психотерапевтичної» атмосфери в родині. Молода жінка прагне бути фахівцем своєї справи. Однак чоловік вважає, що професійна зайнятість дружини має бути незначною. Дружина не хоче брати на себе функції «психологічного диспетчера» у родині, що не відповідає рольовим очікуванням чоловіка. Показники рольової адекватності дружини демонструють відповідність очікувань дружини й домагань чоловіка в сфері його професійних інтересів, в орієнтації на дотримання вимог сучасної моди. Разом з тим очікування дружини активного рішення чоловіком господарсько-побутових питань, виконання батьківських обов'язків, надання їй емоційної підтримки не узгоджуються з рольовими домаганнями чоловіка. Таким чином, можна зробити висновок:

1. Для молодого чоловіка й жінки характерна певна погодженість уявлень про найважливіші сімейні цінності.

2. Чоловік і дружина демонструють неузгодженість домагань й очікувань: дружина орієнтується на реалізацію власних професійних інтересів, очікуючи від чоловіка активного виконання «жіночих» функцій у родині, у той час як чоловік зберігає традиційні уявлення про ролі жінки в сімейній взаємодії.

3. Для даної подружньої пари характерна невідповідність ідеальних уявлень чоловіка й жінки про сімейні цінності рольовим установкам чоловіка й дружини на їхню реалізацію. Так, подружжя, виділяючи значимість для спільного життя спільності інтересів, потреб, поглядів і уявлень (особистісна ідентифікація), орієнтуються на індивідуальний стиль міжособистісної взаємодії в родині.

IV ЗВІТНО-ПІДСУМКОВИЙ ЕТАП

4.1. Представлення результатів людині, яка звернулася із запитом

Підсумкова консультативна бесіда

Сімейний консультант. На попередній зустрічі ми обговорювали з Вами і Вашим чоловіком питання напруженості у стосунках, яка виникла між Вами останнім часом, а саме внутрішнє роздратування стосовно свого партнера, яке виникає у Вас обопільно, постійні конфлікти під час налагодження сімейного побуту.

Клієнтка. Так, Антон погодився приділити цьому свій час, тому що це важливо для нас.

Сімейний консультант. Але сьогодні він не прийшов на зустріч?

Клієнтка. В нього робота. І мабуть мене це турбує більше. Мені в першу чергу потрібно розібратися зі своїми переживаннями і реакціями на його поведінку, а також зрозуміти, чому він такий неуважний до мене, що не скажеш все не так.

Сімейний консультант. Погоджуюся. Минулого разу ми вивчали сімейні цінності Ваші і Антона. Ваші погляди на сімейне життя багато в чому співпадають.

Клієнтка. Це радує і обнадіює.

Сімейний консультант. Для Вас обох важливі батьківські обов'язки, уважні й теплі взаємини. Для Антона важливий Ваш привабливий зовнішній вигляд, а Вам в свою чергу подобається слідувати за собою.

Клієнтка. Усе виглядає дуже рожево.

Сімейний консультант. Так і є. В Вашій ситуації багато позитивних моментів. Ви й самі це бачите. Наприклад, Ваша готовність виконувати материнські обов'язки, господарювати, стежити за своїм зовнішнім виглядом відповідає бажанню чоловіка мати привабливу, модно одягнену дружину, що виконує обов'язки матері й господарки.

Клієнтка. Так, він любить, коли я вдома, господарюю і не втомлена.

Сімейний консультант. А коли Антон дратується ?

Клієнтка. Коли я на роботі, а вдома вже не така весела і безтурботна.

Сімейний консультант. Тобто, коли Ви ходите на роботу, то поводите себе інакше, ніж тоді, коли Ви весь день вдома?

Клієнтка. Після робочого дня залишається не так багато сил на господарство і свій зовнішній вигляд.

Сімейний консультант. А Антон очікує....?

Клієнтка. За три роки декретної відпустки Він звик, що я більше ні про що не турбуюся, тільки про нього і сина. Уважна до його робочих проблем, переймаюся ними.

Сімейний консультант. Результати вивчення рольових очікувань Вашого чоловіка тільки підтверджують Ваші слова. Антон очікує Вашої повної самовіддачі сім'ї. Він вважає, що Ваша професійна зайнятість має бути незначною. На його думку, більше своїх зусиль і часових ресурсів Ви маєте приділяти домашньому господарству, а не роботі.

У ситуації, коли Ви тепер працююча жінка, можливо йому не вистачає Вас домашньої? Що Ви про це думаєте?

Клієнтка. Я думаю, що він би хотів, щоб я працювала на неповний робочий день. Але для мене це не реально. Я відчуваю, що потребую професійної реалізації.

Сімейний консультант. Чи правильно те, що Ваш чоловік очікує від Вас повної зосередженості на сім'ї, а Вам хочеться реалізуватися як фахівець, і бути при цьому щасливою дружиною і мамою?

Клієнтка. Так, і в цьому є певна неузгодженість.

Сімейний консультант. Чи може це бути причиною взаємного незадоволення, роздратування і, як наслідок, постійних конфліктів?

Клієнтка. Так.

Сімейний консультант. Що Ви готові змінити в собі, щоб змінити цю ситуацію?

Клієнтка. Мені треба подумати.

Сімейний консультант. Як Ви зараз себе відчуваєте?

Клієнтка. Я зосереджено-задумлива, мені треба подумати, що я можу зробити в цій ситуації?

Сімейний консультант. Ми можемо на цьому завершити?

Клієнтка. Так, дякую.

V. ЕТАП САМОАНАЛІЗУ ТА ГРУПОВОЇ РЕФЛЕКСІЇ

Спершу діагностична методика здавалася дуже важкою, багато показників, які потрібно зіставляти між собою. Довелось опанувати розгубленість, прочитати два рази..., а тоді все здалося доступним. Виявляється обробка результатів може бути цікавою, а не лише підрахунок показників. Найцікавішим було зіставлення значимих сфер сімейного життя чоловіка і дружини.

Навчально-професійні дії, операції, та професійно важливі якості, які б я хотіла розвинути	Заходи саморозвитку	Терміни	Критерії самоконтролю

Професійна уява	За матеріалами спеціалізованих періодичних видань та професійної літератури відібрати та проаналізувати випадки консультативної практики з питань співвідношення запита клієнта із причинами проблеми та життєвою ситуацією	Квітень-липень 2012р.	Розробка схеми та критеріїв аналізу причин проблеми відповідно до клієнтського запиту. Обернений зв'язок від клієнтів
	Знайомитися з досвідом психологів-консультантів (участь у психологічних конференціях, семінарах, тренінгах)	2012-2013 р.р.	
	Відпрацювання умінь співвіднесення клієнтських запитів із причинами виникнення проблеми	2012-2013 р.р.	
Володіти обов'язковим мінімальним набором психологічних вправ та технік;	Опрацювання наукової і науково-практичної літератури з метою ознайомлення з існуючими техніками психологічної допомоги	Лютий - квітень 2012р.	Поінформованість Перевірка деяких психологічних технік на собі Володіння конкретними техніками роботи, наявність сертифікату про завершення навчання
	Участь у науково-практичних психологічних конференціях і семінарах з метою практичного ознайомлення з існуючими техніками психологічної допомоги	2012 р.	
	Вибір теоретичного напрямку чи психологічної школи (транзакційний аналіз) та навчання у сертифікованого тренера	Лютий-березень 2012 р.	

РОЗДІЛ IV. ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ НАД ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНИМ ЗАВДАННЯМ З КУРСУ “МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ У ПСИХОЛОГІЇ” (В.О. Климчук)

4.1. Базові методики до курсу “Математичні методи в психології”

Повна назва та автор	Вихідне джерело	Джерела з описом та прикладами застосування
U-критерій Манна-Уїтні	Wilcoxon, F. (1945). "Individual comparisons by ranking methods". <i>Biometrics Bulletin</i> , 1, 80–83. Mann, H. B., & Whitney, D. R. (1947). "On a test of whether one of two random variables is stochastically larger than the other". <i>Annals of Mathematical Statistics</i> , 18, 50–60.	Климчук В.О. Математичні методи у психології. Навчальний посібник для студентів психологічних спеціальностей. К.: Освіта України, 2009. – С. 85-88. Наследов А.Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных. – СПб.: Речь, 2004. – С. 173-176. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии. – СПб.: ООО “Речь”, 2000. – С. 49-55.

Історія виникнення

U-критерій вперше був запропонований Ф. Вілкоксоном (1945) для аналізу значимості відмінностей між двома *однаковими* за обсягом незалежними вибірками. Дослідники Г.Б. Манн та Д.Р. Уїтні (1947) модифікували його для вибірок *різного* обсягу. О.В. Сидоренко зазначає, що існує кілька способів обчислення U-критерія, і відповідно, кілька варіантів таблиць статистичної значимості, тож працюючи за формулою із одного джерела, варто користуватися саме тією таблицею статистичної значимості, яка у цьому ж джерелі наводиться. Також можна зустріти різні назви цього критерію: критерій Манна-Уїтні-Вілкоксона (скорочено – MWW), критерій Вілкоксона-Манна-Уїтні, критерій рангових сум Вілкоксона.

Сфера застосування

U-критерій Манна-Уїтні використовується для порівняння між собою результатів досліджень у *двох незалежних вибірках*. Формальним критерієм незалежності вибірок є відсутність кореляції між ними. З точки зору змісту – незалежними є ті вибірки, між якими не можна виявити жодних зв'язків. Прикладом незалежних вибірок можуть бути рандомізовані (сформовані випадковим чином) контрольна та експериментальна група, два класи у школі, дві студентські групи тощо.

Застосувавши критерій Манна-Уїтні ми дізнаємося, наскільки *статистично значимі відмінності* між двома незалежними вибірками, і відповідно, наскільки впевнено можна робити висновки про ці відмінності. Також за допомогою цього критерія можна робити висновок про незначимість відмінностей між вибірками – це необхідно, приміром, коли ми хочемо переконатися, що показники контрольної та експериментальної групи до експерименту не відрізняються; або хочемо довести, що середні показники IQ учнів 10-А і 10-Г класу однакові.

Опис методики (обчислення без використання комп'ютера)

Застосовувати критерій Манна-Уїтні варто за таким алгоритмом:

1. Обчисліть середні арифметичні для обох вибірок ($\bar{x}_1$ та $\bar{x}_2$);
2. Сформулюйте нульову і альтернативну статистичні гіпотези (H_0 та H_1):
 H_0 – відмінності між $\bar{x}_1$ та $\bar{x}_2$ випадкові (або їх взагалі не існує).
 H_1 – відмінності між $\bar{x}_1$ та $\bar{x}_2$ достовірні, значимі на рівні $p \leq 0,05$.